

Odpověď Weddigenova.

I. Úvod.

Napsal jsem letos do Obzoru Národohospodářského noetickou analysu teleologické hospodářské theorie Weddigenovy, která byla též uveřejněna v *Jahrbücher für Nationaloekonomie und Statistik* (III. ř., sv. 76, str. 161 a n.). Weddigen uveřejnil tamtéž (str. 687 a n.) svou odpověď: „Karel Engliš und die teleologische Wirtschaftsauffassung“, která (vedle některých speciálních otázek) se staví zamítavě k noetické analyse. Weddigen se postavil na stanovisko, že jeho základ hospodářské theorie nemůže býti hodnocen ryze noeticky, nýbrž teprve podle výsledků pozitivně hospodářské theorie, k nimž na tomto základě dospěl, zda theorie na tomto základě zbudovaná je falešná a bez poznávací hodnoty, aneb zda tato pozitivní theorie na tomto základě vůbec nespočívá. S tohoto stanoviska pak má za to, že smí ponechat nezodpověděno jádro mé kritiky. To mne nutí rozebrati zásadně otázku poměru mezi noetikou a hospodářskou teorií a ukázati, že stanovisko Weddigenovo k mé kritice není oprávněné. Otázka, o níž jde, je nadmíru důležitá, nejen proto, že se řeší přípustnost kritiky určitého druhu, nýbrž hlavně proto, že se týká samé podstaty hospodářského poznatku.

II. Ryzí a aplikovaná noetika.

Staví-li se vůbec proti hospodářské theorii noetika (ať již ryzí či aplikovaná) a je-li (jak se uznává) noetika předpokladem theorie, pak musí býti na hospodářských poznatcích také něco noetického. Poznatek je myšlenkový obsah, který má vždy též určitou logickou

konstrukci, myšlenkovou formu. Na poznatku hospodářském je hospodářským jeho obsah, a noetickou jest jeho forma, jeho logická konstrukce. Noetika, která se staví proti pozitivním teoriím, se zabývá formou, logickou konstrukcí myšlenkových obsahů, jež vyplňují pozitivní teorie. Úkol noetiky je tedy zkoumati logickou konstrukci empirických myšlenkových obsahů. Logická konstrukce je myšlenková forma, princip, podle kterého se pořádají myšlenkové obsahy. V matematice, geometrii a logice se hledají takové čisté formy bez ohledu na jakýkoli obsah. Jsou to vědy ryze formální. Věta Pythagorova platí právě tak o velkém jako o malém trojúhelníku pravoúhlém, právě tak o trojúhelníku papírovém jako o dřevěném. Noetika empirických věd (materiálních na rozdíl od neempirických, formálních) zkoumá logickou konstrukci myšlenkových obsahů těchto věd. Co tu tedy může být ryzí a co aplikovaná noetika v tom smyslu, jak je W. proti sobě staví, když mne počítá k zástupcům ryzí noetiky a k trvalým obyvatelům tohoto „nádvoří“ před chrámem pozitivní teorie, kdežto on sám se spokojuje s noetikou aplikovanou? S(tr. 690, 691, 688.) Mohu si představit noetiku ryzí a její aplikaci na empirický myšlenkový obsah, avšak tato aplikace vede k synthesi myšlenkového obsahu a jeho logické konstrukce, tedy k myšlenkovému obsahu určitým způsobem konstruovanému, z nichž se skládá pozitivní teorie. Aplikovanou noetiku o sobě si nemohu představit, protože právě splývá s pozitivní teorií. Budiž to osvětleno příkladem. Seznávám, že pojem užitku předpokládá představu účelu a že úsudek užitkový je úsudek hodnotný, který vyjadřuje vztah prostředku k účelu, tedy že jen prostředek může být užitečný atd. Tento poznatek je ryze logický a formální, tvoří obsah ryzí noetiky, jest však na každý obsah aplikovatelný. Aplikace děje se tak, že si v této formě určitý obsah myslím a takto na příklad chápu jednání člověka. Pravím, že osobní blaho je účelem a jednání že je užitečným prostředkem. Protože účel je subjektivní, je i jednání subjektivně užitečné. Tento poznatek není už noetický, protože už není čistě formální, nýbrž je vybaven určitým obsahem, má obsah a logickou formu. Noe-

tika byla aplikována na určitý obsah, aplikace vedla k poznatku pozitivní theorie, jejíž poznatky mají vždy obsah a myšlenkovou formu (logickou konstrukci) a vznikají, byl-li obsah oděn do této formy, aplikací noetiky. Aplikovaná noetika je empirická theorie pozitivní sama, není „nádvořím chrámu“, nýbrž chrámem samotným!

Má-li každý poznatek pozitivní theorie obsah a logickou konstrukci, pak smí a musí kritika zkoumati také tuto logickou formu. Zkoumá-li kritika logickou formu poznatků pozitivní theorie, pak jde o kritiku noetickou. Tato kritika předchází kritice obsahové, protože teprve formálně logická konstrukce činí z myšlenkového obsahu poznatek. Péče o děti jest myšlenkový obsah, ale není to poznatek. Tento myšlenkový obsah se stává teprve poznatkem, je-li oděn do určité logické formy. Pravím-li, že péče o děti jest, existuje, pak se tento myšlenkový obsah stal kauzálním poznatkem přírodovědeckým a musí býti logicky nutně přiřadován k myšlenkovým obsahům téže logické konstrukce, a to podle principu racionality, v daném případě kauzality, při čemž se pořadají myšlenkové obsahy jako příčiny a následky. Pravím-li, že péče o děti jest chtěna, pak se stal tento myšlenkový obsah zase poznatkem, tentokrát poznatkem teleologickým, protože otázka: Proč? navázaná na tuto logickou konstrukci, pořádá myšlenkové obsahy jako prostředky a účely. Pravím-li, že je péče o děti povinná, obdržím opět poznatek, avšak poznatek normativní, jehož zařazení k jiným myšlenkovým obsahům téhož druhu (normám) se neděje ani kauzálně, ani teleologicky, nýbrž logicky. Ale bez logické konstrukce není poznatku. Proto je pro každou vědu problém noeticky prvním. Praví-li Weddigen, že se spokojuje aplikovanou noetikou, pak tím řekl, že se vůbec noetikou nezabývá, nýbrž že konstruuje přímo pozitivní teorii, z čehož plyne, že se o formálně logickou konstrukci svých poznatků nestará. Tak tomu též opravdu je. Vytknul jsem Weddigenovi, že do hospodářského pojmu výnosu jako jeho komponenty (užitku a nákladu) vkládá veličiny, které jsou v logickém rozporu s pojmem užitku, protože je užitek teleologický pojem, který předpokládá nutně představu účelu, kdežto psychická strast a slast jako pocity jsou kauzální veličiny. Tuto námitku, která se týká jádra jeho pozitivního učení, ne-

cháává Weddigen bez odpovědi a spojuje se s thesís, že jsem „trvalým obyvatelem“ ryzí noetiky, onoho nádvoří pozitivní vědy. Moje kritika opírá se sice o ryzí noetiku, ale vztahuje se na pozitivní poznatek hospodářské jeho theorie a shledává ho s tohoto stanoviska nesprávným. Dokazuje, že v téže pozitivní theorii nelze přiřadovati poznatků různorodých, protože to je právě tak, jako by přírodovědec vykládal podle Darwinovy metody vznik druhů a vměšoval do toho účely božské. Pozitivní poznatek, který je logicky nesprávně konstruován, nemůže míti poznávací hodnoty. Výnosem, jehož komponenty jsou psychické pocity, se nedá produktivita celku vyložit.

Tu mně však W. odpovídá, že tu vůbec nelze mluvit o logické správnosti nebo nesprávnosti, že nejsem oprávněn se stanoviska „své“ noetiky k takovým úsudkům, že by bylo velmi snadno opatřiti si vstupenku do nádvoří noetického od některého z mnoha filosofických směrů (str. 669), že jsem povinen vyjít z jeho základu a ukázati, zda není tento základ „logicky účelným“ k výstavbě vyššího poschodí, pozitivní theorie, anebo zda toto poschodí na onom základě vůbec postaveno není; konečně že také mé „ryzí noetice se tohoto ověření nedostává“ (str. 690 a n.).

Ostatně je prý moje ryzí noetika falešná, protože rozeznává mezi subjektivním a objektivním účelem, kdežto přece každý účel je subjektivně určen (str. 694); není „ryzí“, protože se staví kladně k myšlence poznávacího objektu (str. 691) a chce tento poznávací objekt získati z objektu zkušenostního.

Je-li moje „ryzí“ noetika falešná, pak nemůže býti přirozeně instrumentem noetického rozboru nauky Weddigenovy. Musíme se tedy především zabývati námitkami jeho proti její správnosti. Jeho námitka týká se „dvojčat“ (str. 691) subjektivního a objektivního účelu. Stavím objektivní účel proti subjektivnímu, a to podle obsahu účelu, je-li tento obsah sdělitelný a dopouští-li v důsledku obecně platné objektivní úsudky hodnotné či nikoli. Účel osobního blaha je subjektivní, protože je obsahově nesdělitelný, a jen subjekt může pod tímto účelem posouditi (hodnotiti) stupeň užitku (uskutečnění účelu). Ideál člověka je obsahem objektivního účelu, protože každý, komu byl tento účel obsahově sdělen

a konkrétně udán, je s to pod tímto účelem hodnotiti. Tento rozdíl spočívá na logické povaze účelového obsahu a hodnotného úsudku, který z něho plyne. Rozdíl subjektivního a objektivního účelu jsem znázornil také na estetickém obsahu. „Chci, aby se mi obraz líbil“ jest účel subjektivní; „chci, aby obraz dbal perspektivy, reflexu barev atd.“ jest účel objektivní, protože onen dopouští jen subjektivní, tento také obecně platné hodnotné úsudky. Proti tomu praví Weddigen: Pokud někdo chce, aby se mu obraz líbil, chce svůj ideál obrazu, a pokud chce ideál člověka, chce takový ideál, jaký se mu líbí. Lidské účely, praví W., jsou právě vždycky subjektivně určeny (str. 694). W. vykládá zde, proč fysický člověk psychicky chce ideál člověka, avšak to je pro logickou charakteristiku ideálu člověka jako účelu bez důležitosti. Jest přece pro logickou povahu určitého myšleného účelu zcela lhostejno, zda a proč ho také někdo v skutku chce, rozhodnou jest pouze jeho logická povaha. Připisuji státu, že uskutečňuje ideál člověka a národa; mohu tu říci, že to činí, protože se mu to tak líbí? Chce-li někdo, aby se mu obraz líbil, tedy chce — praví W. — svůj ideál obrazu. Velmi správně, avšak ideál obrazu, takto formulovaný, jest právě subjektivní, protože nedopouští obecně platných úsudků hodnotných. W. chce vyvrátiti logickou distinkci psychickými argumenty, což není možné. Logická „dvojčata“ nedají se psychickými argumenty sprovoditi se světa. Nemyslím, že jest proto moje noetika nesprávná.

W. praví dále, že moje noetika není proto ryzí, že se staví kladně k myšlence poznávacího objektu. Je snad proto aplikovaná? Což nenáleží myšlenka poznávacího objektu k myšlenkovým prvkům noetiky každé empirické vědy? Myšlenka poznávacího objektu o sobě však nepraví nic o jeho obsahu. Získání poznávacího objektu z objektu zkušenostního je teprve použitím noetiky na určitý obsah. V tom, jak se to děje a jak je to možné, se s W-em úplně rozcházím. On má za to, že může vzíti jakoukoliv účelně zvolenou formuli za instrument k získání poznávacího objektu z objektu zkušenostního, a že to, co se takto získá, se musí hodnotiti co do poznávací hodnoty, čímž se prokáže „logická účelnost“ volené formule. Naproti tomu tvrdím já, že tato formule nemůže býti libovolně „účelně“ volená, nýbrž že musí býti pře-

devším logicky správně konstruována, a že musí mít poznávací objekt, resp. pozitivní poznatky, správnou logickou konstrukci. Formule, která někomu umožňuje definovati myšlenkový objekt hospodářské theorie jako opatřování prostředků, avšak nevylučuje jako užitek, který pojmově předpokládá účel a jest pojmově veličinou teleologickou, substituovati veličiny kausální (psychické slasti a strasti), jest logicky nemožná.

A tu se vnucuje otázka, odkud je béře ryzí noetika empirických věd, která nám umožňuje získati objekt poznávací z objektu zkušenostního. Je to něco aprioristického, co vzniká čistou spekulací bez jakékoliv zkušenosti? Nikoli. Skutečné poznávání předchází noetice. Avšak v lidském vědomí je směs nejrůznějších poznatků, žádný pořádek. Úkolem noetiky jest uspořádati tyto poznatky, stejnorodé k sobě, různorodé od sebe. Představme si lidský intelekt, který by neměl vůle a nedovedl by si podle zkušenosti ničeho představití chtěným. Mohl by shledati něco užitečným? K tomu je tedy zapotřebí zkušenosti, která umožňuje představu o chtěných objektech a dějích. Noetika empirických věd není tedy nic aprioristického a ryze spekulativního. Má-li však noetika empirických věd faktické poznatky lidí pořádati a tímto pořádkem další poznatky umožňovati, pak je musí především analysovatí podle stejno- a různorodosti. Musí si předložití otázku, jak daný poznatek vzniká. Co pomůže přiti se o pojem přelidnění, nevím-li, že tento pojem vyjadřuje hodnotný úsudek? Jest neplodno přiti se o tom, co je hodnota, protože je nutno napřed analysovatí onen myšlenkový proces, ve kterém jest hodnotný úsudek možný. Noetika analysovatí tedy dané poznatky, a to způsob, jak myšlenkově vznikají, analysovatí jejich formální strukturu. Hospodářící člověk má poznatek užitku. Noetika vysvětluje, že užitečný objekt jím může býti pouze vzhledem k nějakému účelu, že pak jest nutno si představití onen objekt jako prostředek k tomuto účelu a že prostředek a účel jsou myslitelný pouze, představujeme-li si je jako chtěné. Chceme-li poznati užitek, musíme se tázati po vládnoucím účelu.

Tato analyza dospívá takto k určitým zásadám formálního pořádku našeho myšlení, které mají pro nás vnitřní jistotu, jsou to logické zásady našeho myšlení

se sankcí správnosti. Ukazují nám stejnorodou a různorodou strukturu poznatků, nutí nás pod sankcí logické nesprávnosti slučovati v téže vědě pouze stejnorodé poznatky a vůbec tříditi poznatky podle formální-logické konstrukce. Byla-li analysou faktického poznatku seznána určitá forma myšlení, pak může býti tato forma dále probádána i bez vztahu k obsahu. Shledám-li na poznatku statku, že to je chtěný objekt a že tento způsob představy jest odlišný od toho, představuji-li si objekt jako prostě existentní, pak mohu dále beze vztahu k obsahu vyvozovati ony logické zásady, které plynou z toho, že si vše představuji jako chtěné. Otázka: „Proč“ navázaná na tuto myšlenkovou formu pořádá mně dále myšlenkové obsahy představované jako chtěné v řadu prostředků a účelů a vzájemný vztah těchto dvou formálních pojmů jest vyjádřen řadou dalších komplementárních pojmů, rovněž formálních (potřeba, užitek, škoda, náklad, hodnota).

Toto jsem vyjádřil, pravě, že formálně logická struktura poznatků a způsob, jak získati z předmětu zkušenostního předmět poznávací, není věcí v y n á l e z u (což odpovídá účelnosti formule W-ovy), nýbrž věcí o b j e v u, což má znamenati, že z daného poznatku lze formálně-logickou analysou získati ono pozorovací sklo, kterým lze nabýti z předmětu zkušenostního předmět poznávací. Není to tedy věc „logické účelnosti“, nýbrž logické analyzy a logické správnosti. Logická účelnost jest logicky nesprávná. Řekl jsem proto, že z kteréhokoliv poznatku, který platí jako hospodářský, lze řečenou analysou naléztí jeho formálně-logickou povahu. K tomu poznamenává W., že takto z výšin ryze noetických sestupuje — jazyková zvyklost, ačkoli v. Gottl-Ottlilienfeld bojoval téměř po 30 let proti „panství slova“ (str. 692). Tato důtka jest asi nezasloužená. Nejde zde přece o nějakou jazykovou zvyklost, protože mohu také poznotek, který W. sám za hospodářský prohlašuje, analysovatí uvedeným způsobem. To jsem také učinil, podrobil jsem jeho pojem logickému rozboru a našel jsem v jeho konstrukci logické rozpory. Neboť výnos, jakožto srovnání užitku a nákladu, předpokládá, že si vše představujeme jako chtěné a jako prostředky a účely. Je to pojem teleologický. Tím jest v logickém rozporu, jestliže se do teleologického pojmu vkládají kauzální hodnoty.

Byl jsem oprávněn se stanoviska „své“ noetiky kritisovati učení W., protože jsem si k tomu neopatřil „vstupenku“ od jednoho z mnoha filosofických směrů, nýbrž jsem analysoval tuto nauku prostě logicky. W. požaduje, abych nezkoumal jeho základ, nýbrž jeho pozitivní poznatky co do poznávací hodnoty. Jak se to však může státi? Jak může býti zbadána poznávací hodnota užitkového zákona? To jest možné jen dvojím způsobem. Buď ověříme tento zákon zkušeností anebo prozkoumáme jeho logickou povahu. Mají býti ve W-ově zákonu užitkovém zkušeností ověřeny a změřeny psychické pocity? To je přece zcela nemožné. Zákon tento může býti prozkoumáván pouze co do logické povahy, protože konec konců není ničím jiným než myšlenkovou konstrukcí.

W. používá této příležitosti, aby otrásl mou noetikou tím, že nevedla domněle k žádné hospodářské theorii pozitivní; že mé subjektivistické theorii chybí určení objektů, protože podle W-a nechávám otevřeno, zda tato theorie zahrnuje jako hospodářské se subjektivního účelu veškeré lidské jednání anebo jen úsek z něho a který; fakticky že tato theorie přináší jen starou látku dosavadní theorie hospodářské, aniž se v ní zračí jakákoliv zvláštnost plynoucí z (teleologického) nazírání. To není pravda.

Především není pravda, že poznávací objekt mé pozitivní subjektivistické theorie jest neurčitý, protože jsem výslovně řekl ve svém Národním hospodářství (str. 584), že každé jednání subjektu jest hospodářským, arci s hlediska postulátu minima strasti. W. se opírá při svém tvrzení patrně o následující passus: „Tím konečně není ještě řečeno, že musí hospodářská věda skutečně též se obíratí veškerým jednáním hospodářským. Může si zajisté vybrati ke svému pozorování libovolnou, zájmem určenou výseč, ale musí sobě pak býti toho vědoma, čím jest poznávací její objekt určen a že jest mnohem širší než ten, jímž se ve skutečnosti zabývá z důvodů zájmových, takže je darmo hledati jednotné poznávací kritérium pro to, čím se zabývá, a že dlužno při vysvětlování toho, čím se zabývá, rekurovati až k onomu kritériu poznávacímu, kterým jest charakterisován prvotně každý zjev hospodářský, ať se jím theorie zabývá čili nic. Proto též selhává nutně každý pokus logicky vymeziti objekt národohospodářské vědy, pokud chce vyme-

ziti hospodářské jednání jako část z jednání lidských a nikoli určitým způsobem pozorování.“

Tyto věty nedopouštějí žádné pochyby o tom, že poznávací objekt není zde určen žádnou libovolnou výsečí, nýbrž že objímá veškerost jednání subjektu. W. by mohl snad vytýkati, že připouším, aby se theorie neobírala celým poznávacím objektem, avšak na základě těchto vět nemůže pochybovati o tom, co jest poznávacím objektem. Mám za to, že theorie může postupovati restrinktivně (může na příklad izolovaně pozorovati směnný mechanismus statků ve styku individuí a vše ostatní zanedbati), avšak nesmí nikdy ztratiti aspektu, který je dán poznávacím objektem. Předmětem zeměpisné vědy je kvalitativně právě tak hromádka kamení v zahradě jako Montblanc, a přece se zabývá zeměpis touto horou a nezabývá se onou hromádkou. Zeměpisná věda musí si však býti toho vědoma, že by bylo marno pokusiti se o takové kvalitativní vymezení jejího předmětu, aby Montblanc zahrnul a onu hromádku vyloučil. Totéž platí o vědě hospodářské. Nemůže býti jasněji řečeno, nežli se stalo ve shora citované poslední větě z mého Národního hospodářství, že poznávacím předmětem subjektivistické theorie jest úhrn jednání přičítaných jednotlivci, avšak jen s hlediska subjektivního účelu, který tento komplex jednání ovládá.

Není dále pravda, že moje subjektivistická theorie přenáší jen tradiční látku národohospodářské theorie bez jakéhokoli svérázu, který plyne z teleologického pojetí. Zákony individuálního hospodářství a z toho dovozená theorie cen jsou svérázné a nikoliv tradiční. Jsem ochoten diskutovati o jejich správnosti, avšak byl bych W-ovi velmi povděčen, kdyby mně laskavě své tvrzení dokázal, což může učiniti velmi snadno jmenováním autora, u něhož bych své konstrukce našel.

W. míní konečně, že moje subjektivistická theorie nemůže býti ani označena za teleologickou a že to i sám při rekapitulaci úkolů jejích pomímám. Cituje podle dotyčného místa (v českém vydání str. 602), že subjektivistická theorie vysvětluje jednání lidské v mezích kausálních zákonů přírodních a platných norem právních a mravních. Vynechal při tom to nejdůležitější, co tam pravím, totiž že subjektivistická

theorie vysvětluje takto jednání lidské „ze zorného úhlu postulátu minima strasti“.

Z této rekapitulace by mohl W. po případě souditi, že to snad není v souladu s předchozím vlastním výkladem, nikoli však, že proto nelze mou theorii považovati za teleologickou. Avšak ani doslov této rekapitulace neopravňuje W. k jeho úsudku. Jeho citace (výklad lidského jednání v rámci kausálních zákonů) mohla by arci vésti k domněnì, že v této rekapitulaci se mluví pouze o kausalitě a nikoli o teleologii, avšak to je pouze proto, že vynechal W. při citaci hlavní věc, totiž že výklad jednání se má dít ze zorného úhlu postulátu minima strasti. Z tohoto zorného úhlu nemůže býti výklad jednání jiný než teleologický. W. však může doplniti, že pak nerozumí, proč tedy zde mluvím o rámci kausálních zákonů a právního řádu. To je prostě proto, že volné hodnocení subjektu jest obmezeno zákony přírodními a právním řádem, a proti nim se buď nemůže dít anebo zpravidla neděje. Vykládá-li se jednání s hlediska jeho účelu, zůstává výklad teleologickým i tenkrát, i když přihlíží k zákonům přírodním a právnímu řádu, a nestává se proto kausálním, protože kausální výklad se táže po účinku příčiny anebo naopak po příčině účinku, kdežto teleologický výklad vysvětluje s hlediska určitého účelu, proč se subjekt rozhodl pro výběr určitého kausálního procesu. Zdá se vůbec, že poměr kausality k teleologii není W-ovi zcela jasný, což jsem mu už vytkl v kritice, poukazuje na jeho větu: dass die teleologische Betrachtung „da sie ihre Gegenstände in deren Beziehung zu den Zwecksetzungen des von ihr kausaltheoretisch betrachteten menschlichen Handelns ins Auge fasst, das subjektive Element in ihren Betrachtungsgegenstand selbst verlegt und es dort mit dem Gegenständlichen zu jener Synthese der Subjektivpsychischen und des Objektivmateriellen, die wir in allen teleologischen Begriffen wiederfinden, vereinigt“ (Theorie des Ertrages, str. 109). Teleologické pozorování pozoruje jednání kausálně-theoreticky! Teleologie je prý synthesesou něčeho subjektivně-psychického a objektivně-materiálního! Námitky proti tomuto názoru nebudu opakovati. W. odpovídá pouze, že místa v jeho spise, proti nimž se takto obracím, nedopouštějí pochyby o tom, že vědecká látka teleologické theorie není kausálně-mechanická a že je jen potud kausální, že zachycuje příčinu a následek

v jejich časové následnosti. Připojuje tu pro mne důtku, že toto nedorozumění nebylo nutné po předposledním sjezdu sociologů (str. 695). Neznám opravdu dotyčných porad sociologů o kauzalitě, avšak znám nesmrtelný a žádným sjezdem sociologů nevyvratitelný výklad kausálního pojmu u Kanta a Schopenhaura. Opíraje se o toto vědění, dovoluji si otázku, nezachycuje-li se také v mechanické kauzalitě příčina a následek v jejich časové následnosti? Nespočívá v pojmu kauzality, že zachycuje příčinu a následek v časové následnosti? Kausalita je formální princip, kterým pořádáme myšlenkové obsahy, jež si představujeme jako prostě existentní. Právě-li W. po předposledním sjezdu sociologů, že vědecká látka teleologická jest v tomto smyslu kausální, pak jest v tom nový logický rozpor, protože teleologická látka předpokládá, že si ji představujeme jako chtěnou. Je pravda, že si můžeme tutéž látku vědeckou také představit jako prostě existentní a kausálně, ale pak přestává tato látka vědecká býti teleologickou a začíná býti kausální, protože teleologie a kausalita nespočívají v látce, nýbrž ve formě nazírání. W. se mne táže, zda mám za to, že můj zákon relativního užitku, který je dovozen ze subjektivního účelu maximálního, jest teleologický a bez takovéto kauzality. Odpovídám: Ano, tento zákon jest ryzím logickým důsledkem, který se dá dovoditi z každého maximálního účelu. W. pokračuje: Kdyby byl Engliš vyvodil jen jediný opravdu ryze teleologický zákon hospodářské theorie, mohl bych mu snadno prokázati, „dass der Zusammenhang von Grund und Folge aus dem teleologischen Ergebnissen nicht wegzudenken ist“. To věřím velmi rád, protože „Grund“ není „Ursache“ (důvod logicky není příčina). Zákon o relativním užitku má zajisté svůj logický důvod, ale nemá příčiny. Zde je tedy zjevně i po předposledním sjezdu sociologů záměna kauzality s logickým důvodem.

Že W. nerozlišuje přesně různé kořeny rationality, různé odpovědi na otázku „Proč?“ (příčinu, účel a logický důvod), vysvětá též jasně z poznámky 3. na str. 695: Jak se ostatně rýmuje s Englišovými námitkami, když on sám (ve své kritice str. 162) označuje teleologii jako metodu odpovědi na otázku „Proč“? Zdá se mi, že tu má Engliš na mysli onen širší pojem kauzality, pod který podle mého názoru také spadá teleologie. Vůči tomu odpovídám, že nelze každou otázku „Proč“ nazvati kausalitou,

protože by pak kausalita byla jednou kumulativním názvem pro všechny kořeny odpovědi na otázku „Proč“ (pro kteréžto kumulativní označení používám slova racionalita) a po druhé pro jeden z těchto kořenů, a to pro přirozenou příčinu na rozdíl od účelu a logického důvodu. To by vedlo ke zmatku. Avšak nemá W. na mysli toto kumulativní označení, když praví, že vědecká látka teleologické theorie jest potud kausální, pokud sleduje příčinu a účinek v jejich časové následnosti? Není to charakteristika přirozené kausality? Rozpor je na dlani.

I objektivistickou theorii, která odpovídá objektivnímu účelu lidského ideálu, a chce pochopiti komplex státních aktů jako soustavu, neuznává W. za teleologické hospodářské pojetí, nýbrž za druh kombinovaného teleologického pojetí právního řádu a národního hospodářství (str. 693). Kombinováno je toto teleologické pojetí patrně proto, že objímá právní řád a národní hospodářství podle W-a. Podle mého pojetí však objímá komplex všech státních aktů, tedy úhrn státní politiky, jak jest provedena v právním řádu a ve státním (finančním) hospodářství, protože rozkazy státu se doplňují s jeho hospodářskými zákroky. Očkování stát buď jen nařizuje anebo sám přímo provádí. Právní řád jest se stanoviska státu instrumentem (prostředkem) pro jeho státní účel právě tak jako celé jeho hospodářství, právní řád tvoří s tímto hospodářstvím komplex státních aktů, které se izolovaně jako prostředky a účely plně nedají ani pochopiti. Jako právní řád, tak i státní hospodářství sleduje sociální ideál člověka a národa. Pokusil jsem se vybudovati na této ideologii theorii státního a finančního hospodářství ve své Finanční vědě (1929), jejíž německý překlad se teprve chystá. Po německu byl z toho uveřejněn pouze článek: „Die theoretische Konstruktion der Finanzwirtschaft“ (Steuer- und Bilanzrevue, Praha 1929), který W. ještě neznal. Možná, že pak změní svůj názor.

II. Jednotlivé otázky.

1. W. považuje za nedorozumění, že nesouhlasím s jeho názorem, jako by rozdíl mezi teleologickou theorií a mezi historií ležel na linii mezi generalisací a individualisací, a že poznávací objekt nabývá po cestě

od generalisace k individualisaci technologického rázu. W. má zajisté pravdu v tom, jak to mínil s příkladem fotografování hlavy Zeusovy, avšak příklady dimense (vzdálenost či směr) nemohou osvětliti noetických rozdílů. Tomu, co W. mínil přechodem od generalisace k individualisaci jsem — myslím — zcela dobře rozuměl, jsem však i nadále přesvědčen, že po této cestě nemůže poznávací objekt změnit své noetické povahy. Jako generalisovaný poznatek může konkrétní (individuální) poznatek býti buď kausální nebo teleologický, může býti buď theoretický nebo praktický (technologický). Poznatek generalisovaný je abstraktní, poznatek individualisovaný je konkrétní. Mezi nimi je povlovný přechod, protože mezi abstraktem a konkrétem je rozdíl pouze kvantitní podle míry abstrakce (to znázorňuje W. při fotografování clonami různé velikosti). Avšak přechod z theorie do technologie a z teleologie do kausálních dějin znamená změnu poznávacího objektu, která vyžaduje i změnu ve způsobu nazírání. Jestliže však W. (pozn. 3., str. 693) má za to, že praktické vědy chtějí právě tak „jen poznatek pravdy“ jako vědy theoretické, a že můj názor o tom, totiž že theoretické vědy poznávají (také hodnotu) a že praktické vědy (jako návody) samy hodnotí, jest omylný, a jestliže tedy W. nenalézá mezi theoretickými a praktickými vědami noetického rozdílu, pak mně arci nemůže rozuměti, pravím-li, že poznávací objekt se na cestě mezi generalisací a individualisací stává konkrétnějším, avšak své noetické povahy nemění. Mám za to, že nedorozumění není na mé straně.

2. K mé námitce, že W. zaměňuje normy s maximami praktických věd, odpovídá v poznámce první na str. 691: Engliš tu nevidí, že „prakticko-normativní“ a „normativní“ jsou v poměru pojmu nadřízeného a podřízeného. W. prokazuje touto poznámkou, že jsem měl pravdu. V poměru nadřízenosti a podřízenosti mohou býti pouze stejnorodé pojmy, čehož u maxim a norem není. Maxima jest obsah, který si představujeme jako chtěný (postulát), norma jest něco, co býti má jako povinnost. Jsou to tedy pojmy nestejnorodé.

3. W. píše (str. 696), že mu imputuji neprávem názor, jako by měla věda hospodářská a ostatní speciální vědy sociální čerpati svůj noetický charakter ze sociologie. Konstatuji, že jsem napsal (moje kritika str. 174),

že speciální vědy sociální nemohou čerpat své noetické povahy ze sociologie, aniž bych mluvil o nějakém názoru W. Tvrdil jsem to proto, abych ukázal, že je pro hospodářskou vědu bez užitku, je-li definována jako věda sociální, což činí W.

4. Na mou námitku proti včlenění hospodářské vědy do sociálních věd odpovídá W. — myslím — neuspokojivě. Praví nyní, že hledal zásadní možnost dělby práce mezi sociálními vědami jako doplňkový důkaz pro „logickou upotřebitelnost“ svého pojetí hospodářství. To by mne mohlo uspokojiti jako omluva. Kdo však chce založiti teleologickou theorii hospodářskou, nesmí ji nechat ve vzduchu, nýbrž musí zkoumati logickou povahu teleologie a její poměr ke všem sousedním oblastem lidského myšlení až do krajnosti, aby včlenil teleologické vědy bezvadně do soustavy věd. Pokus Wediggenův selhal. Vyvrátil jsem tvrzení W-ovo jako by nebylo možno odmysliti si z pojmu jednání pojem společnosti, a on na to neodpověděl. Považuje snad za odpověď poznámku na str. 695, že on zřejmě rozuměl jednáním každé lidské činění (Tun), kdežto já prý tento výraz vtěsnavám do svého užšího vymezení (činnost chtěná a účelná) a jen proto u něho nalézám noetické omyly, takže v mé kritice očividně jde o slova? Konstatuji, že W. prohlásil rozumné lidské jednání za společný předmět věd sociálních i věd přírodních. (T. u. T. W., str. 331.) Nepovažuje proto racionální princip, o který se podle něho opírá každé jednání bezvýjimečně (str. 330), za dostatečný pro ohrazení věd sociálních od věd přírodních. Táži se, zda je to každé lidské činění, které se opírá o princip racionality? Co znamená jiného racionální princip jednání nežli jeho účelovost? A tak tedy nerozumí W. v původním svém článku jednáním každé lidské činění, nýbrž přece činnost chtěnou a účelovou. Prohlašuje účelové jednání také za předmět kausální psychologie! Chce sociální vědy charakterisovati účelovým vztahem (Zweckbezogenheit) a nevidí, že tento účelový vztah jest už obsažen v jeho racionálním principu. Nemyslím, že šlo při dotyčné mé kritice pouze o slova, myslím, že jde u W-a o noetický omyl.*) Na mou otázku, co prospěje esthetice, je-li etablována

*) V poznámce druhé na str. 695 praví W., že mu imputuji názor, jako by veškeré jednání bláznů bylo nerozumné. Toho jsem byl dalek, ale

jako věda sociální, odpovídá W., str. 697, tím, co jí prospívá, že je etablována jako věda teleologická? (Poslednímu odstavci a poznámce na str. 697 nerozumím.)

5. Za nedorozumění považuje W. mou námitku proti jeho určení poznávacího objektu hospodářské vědy tím, že jde o opatřování prostředků pro pravé účely — dobra, krásna, moci, pravdy atd. — jichž poznání náleží podle W. do oblasti jiných sociálních věd, ne však už do vědy hospodářské. Pravil jsem, že odtrhne-li se opatřování prostředků od účelu, pro který se děje, ztrácí se tím hodnotné ústředí pro posouzení hodnotnějších a méně hodnotných prostředků a že W. ostatně neposuzuje hodnotu prostředků už vůbec podle oněch pravých účelů, nýbrž podle psychických pocitů strasti a slasti, čímž je teleologická souvislost mezi oněmi pravými účely a opatřováním prostředků pro ně úplně přerývána. Konečné účely jsou takto pro pořádání prostředků bez jakéhokoliv významu, jak jest patrné už z toho, že u jednotlivého subjektu jde o jednotný pořádek prostředků, kdežto ony pravé účely (dobra, krásna atd.) by přivodily pořádek velmi různý. Vskutku konstruuje W. výnos tak, jako by o oněch pravých účelech nebyl řekl ničeho. Avšak způsob, jak W. výnos konstruuje, už není teleologický, nýbrž kausálně psychologický. Nehledá na vrcholu komplexu aktů, které přičítáme témuž subjektu, žádného centrálního účelu jakožto hodnotného bodu, se kterého by vyložil hodnocení prostředků subjektem, nýbrž substituuje na místo teleologického užitku (který přece není myslitelný leda pod účelem) kausálně psychologickou veličinu, pocit.

Odpověď W-ova na tento můj boj proti „větrným mlýnům“ (str. 698) jest těžce srozumitelná. Hospodaření je podle W. opatřování prostředků pro pravé účely dobra, krásna atd. Praví-li nyní W., že hospodářská theorie musí předpokládati tyto účely, pak to popírám. Hospodaření se podle těchto účelů vůbec neorientuje. Hospodářství subjektu představujeme si jako jednotně uspořádanou soustavu, tak hospodářství fysického subjektu jako hospodářství státu. Pouze centrální účel, který tento celý komplex aktů ovládá, může

ani nic podobného ve své kritice nenalézám. Mínil jsem naopak, že blázní, i když jednají nerozumně, přece jednají, protože mají představu o prostředku a účelu, i když falešnou.

v něm přivoditi a vyložiti jednotný pořádek a vyvolává v tomto komplexu jednotný užitek, který jediné rozhoduje o volbě jednotlivého aktu. S hlediska různých účelů, dobra, krásna atd. nelze přivoditi jednotného pořádku.

W. mluví zde dále o spotřebě, která vypadá „aus dem Bereiche der Wirtschaft“, což však prý platí pouze pro hospodářskou theorii, nikoli pro hospodářskou vědu. W. zde míní patrně hospodářskou vědou (v protivě k theorii) „deskriptivní vědu“ (tedy hospodářský dějepis). Odvolává se při tom na panující mínění. Spotřeba je přece vždy upotřebení prostředků pro určitý účel. Jakou spotřebu tu míní W.? Lépe řečeno pro který účel, když se statky upotřebují, je zde spotřeba v jeho smyslu? Pro konečné účely dobra, krásna, atd.? Nebo míní zde upotřebení statků subjektem, které se přece děje a pořádá s hlediska jeho subjektivního účelu? Upotřebení prostředků o sobě bez zřetele k účelu není přece myslitelné! Účel, pro který se upotřebení prostředků děje, ovládá a pořádá toto upotřebení, totiž spotřebu. Tento účel jest pořádacím bodem jak pro opatřování, tak pro upotřebení prostředků. Upotřebení prostředků nemůže býti vyloučeno z theorie, protože by tato jinak ztratila vodítko pro pochopení, jak se prostředky opatřují. Z účelu, který ovládá upotřebení prostředků, vyplývá právě tak jejich užitek, jako náklad jich opatření. Užitek (uskutečnění účelu) vykupuje se nákladem (újmou na účelu) a v opatřování prostředků se pokračuje tak dlouho, pokud se to jeví účelným, to jest pokud relativní náklad (relativní znamená připadající na prostředkovou jednotku) spojený s opatřováním prostředků jest vyvažován relativním užitekem jich upotřebení. Tak je tomu pod každým účelem, tedy také pod účelem, který ovládá hospodářství. Nikoli tedy jen deskripce, nýbrž i theorie samotná musí míti právě tak upotřebení prostředků ve svém zorném poli jako jich opatřování, protože teprve oboje se integruje v jednotu hospodářství, byť bylo panující mínění třeba opačné. Na rozdíl pojmu „základních“ a pojmu „ostatních“ nevcházím, protože mezi nimi není noetického rozdílu.

6. V mé námitce, že W. do teleologických konstrukcí vkládá kausálně psychické veličiny a postupuje tedy psychicky, na místě aby postupoval logicky, odpovídá W., že právě.

psychista Liefmann ho zase označuje za materialistu, a že tedy asi bude pravda mezi Liefmannem a mnou, tedy patrně u W-a. W. však přehlíží, že není sporným protiklad materialismu a psychismu, a že si snad nepřeji, aby byl W. „materialističtější“. Tento protiklad je noeticky vůbec bez významu. Tvrdím, že W. konstruuje svůj výnos (na místě z logicko-teleologických veličin) z veličin kausálně psychických. A to jest přes svědectví Liefmannovo zcela jisté.

7. W. zná tak zvanou organickou produkci, to jest výrobu osobních statků, osobních výkonností (persönliche Leistungsfähigkeiten). Tázal jsem se ve své kritice (str. 183): Vzhledem k jakému účelu se jeví lidé, pokud se týče jejich výkonnost prostředkem (osobním statkem)? Jen s hlediska věcných statků jako účelu! W. mi vytýká, že jsem nedomyslel, protože lékař, který se posilní lahví červeného vína, nevyrábí věcných statků, nýbrž zase výkonnost osob jiných. Ale tím jsme přece řetěz prodloužili jen o jeden článek, protože tážeme-li se po oné výkonnosti, kterou lékař vyrobil, přijdeme zase k výrobě statků jako účelu. Kvality a výkonnosti lidí mohou býti účelem, ale jsou-li pouze prostředkem, pak může býti jen výroba statků účelem.

8. Na W-ově příkladu, v němž někdo poslouchá koncert, aby se zotavil, jsem ukázal, že jeho definice teleologie jako paralelismu kausálního procesu materiálního a psychického jest neudržitelná (moje kritika str. 185), neboť — nemyslí-li posluchači na zotavení plynoucí z požitku koncertu — pak jest zde kausální proces zotavení (výroby organické), ale neodpovídá mu žádný paralelní psychický děj. W. mne vyvrací (str. 101) těmito citáty ze svých prací: „Immer ist die Beziehung zu irgend einem vorausgesetzten, in das betrachtete Handeln gleichsam hypothetisch hinein verlegten menschlichen Zweck . . . die dies Handeln als zweckstrebig unter dem teleologischen Gesichtspunkt seiner Leistung zur Erreichung dieses Zwecke aufscheinen lässt.“ „Dabei ist es also gleichgültig, ob und inwieweit sie (die Wirtschaftler) empirisch jene Erheblichkeit (Zu- oder Abträglichkeit) ihres Tunes für Wirtschaftszwecke subjektiv bewusst im Auge haben.“ S tím jsem úplně srozuměn, jen že to není důkaz proti mé thési, že teleologie není souběžný kausální proces hmotný a duševní,

nýbrž pro tuto thesi. Nezáleží vůbec na psychických stavech, nýbrž na způsobu nazírání. Ale pak nesmí býti výnos složen z psychických veličin. Příklad koncertu není — pravda — v rozporu s těmito citáty, ale tyto citáty jsou v rozporu s W-ovým základním pojetím teleologie.

Karel Engliš.

Cukerní krise.

Po téměř půlročním odkladu se dostalo cukernímu průmyslu konečného vyjádření Jávy, zda se zúčastní činné spolupráce podle zásad vyslovených na červencové bruselské konferenci. Odpověď byla záporná, opírajíc se o úvahu, že změněná všeobecná situace cukerního průmyslu nevyžaduje již umělých opatření. — Toto vyjádření Jávy bylo podnětem k různým úvahám, jež mnohdy vycházely z nesprávných neb neúplných předpokladů. Optimistický názor opíral se o zdánlivě zlepšené vyhlídky statistické; převážně se projevil ovšem úsudek pesimistický, předvídající úplné ztroskotání mezinárodních snah. Mám za to, že jediné věcná úvaha může vzájemně si odporující názory uvést na pravou míru.

Počátky cukerního průmyslu, jeho dlouholetý vývoj a dnešní stav jsou v podstatě dány poměrem výroby cukru řepového a třtinového. Třtinový průmysl byl zprvu v převaze, avšak tento stav se měnil budováním evropského cukerního průmyslu a již v letech 1901/2, kdy byla cukerní krise řešena bruselskou konvencí, převyšovala světová výroba cukru řepového třtinovou výrobu.

Světová cukerní výroba
(před a okolo bruselské cukerní konvence):

	Světová výroba cukru v tisíci tunách	Výroba cukru řepo- vého	třtino- vého	% výroby cukru řepo- vého	třtino- vého
1859/60	1766	390	1376	22·2	77·8
1869/70	2600	844	1756	32·4	67·6
1879/80	3620	1536	2084	42·4	57·6
1899/1900	8418	5440	2978	64·0	36·0
1900/1901	9489	5895	3594	62·0	38·0